

Березовенко А. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовної підготовки іноземців
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

УДК 343.2

*До 80-річчя з дня народження
Станіслава Сергійовича Яценка*

ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ ПРАКТИКИ У ЦАРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ

Пропонована стаття Березовенко А. В. присвячена дослідженню особливостей становлення дискурсивної практики у царині кримінального права як функції інтенсивних процесів державотворення суверенної України. Міжнародна суб'єктність України стала потужним стимулом для розвитку всіх дискурсивних практик, включно зі спеціальними, зокрема – дискурсом кримінального права. Творення адекватного світовій комунікативній практиці національного дискурсу зумовлює нагальну потребу вироблення таких національно специфічних засобів категорійно-понятійного і вербального оформлення дійсності, які були б спроможними задовільно описувати як національні, так і позанаціональні явища. За сучасних умов домінування англomовного впливу йдеться передусім про дослідження українсько-англійських мовних взаємин, особливості номінації (передусім термінологічної) у компаративному аспекті та гармонізацію понятійно-категоріальної сітки обох мов.

Мета статті – встановити визначальні тенденції дискурсивної динаміки суверенної України, виявити фактори, які впливали на формування дискурсивної практики у царині кримінального права, визначити характерні риси перебігу цього процесу в контексті становлення суб'єктності України.

Тенденціями, які визначають сучасну дискурсивну динаміку України, є: 1) інтенсифікація мовотворення; 2) інтернаціоналізація мовотворення; 3) автохтонізація (націоналізація) мовотворення.

Характерними рисами процесу становлення дискурсу у сфері кримінального права після проголошення незалежності 1991 року були: 1) науковий пошук, фактором якого стала міжнародна суб'єктність України; 2) інтенсивне лексикографічне опрацювання цієї галузі суспільних відносин (кримінального права) – творення словників лінгвістичного та енциклопедичного характеру (українських, дво- та багатомовних); 3) створення навчальної літератури, якою забезпечувалося вироблення у цільовій аудиторії такого категоріально-понятійного апарату та комунікативних навичок для операцій з ним, які були б адекватним інструментом для інтелектуальної рефлексії правових проблем всередині суверенної України та поза її межами.

Ключові слова: кримінальне право, правничий дискурс, юридична термінологія, правові категорії, державність, когнітивне поле, семантика, українська мова, англійська мова.

Набуття Україною реально-го державного суверенітету спричинилося до категоріальних змін суспільної свідомості, зокрема й правової¹. Особливо на цих процесах позначилося формування іпостасі України як суб'єкта міжнародних правових відносин. Водночас характерний для сьогодення бурхливий розвиток галузевих термінологій і термінографій – став наслідком не тільки інтенсивного розвитку певної галузі науки, але передусім – інтенсифікації державотворчих процесів, вибудовування національного дискурсу в усій повноті, включно з найбільш інтелектуально насиченими дискурсивними практиками у царині спеціальних знань.

Таким чином становлення повноцінної комунікативної динаміки сучасного українського суспільства вимагає того,

щоб процеси негайних категоріальних та номінативних (у тому числі й термінологічних²) трансформацій були не менш інтенсивними, ніж екзистенційні зміни. Втім, об'єктивно зумовленим є й те, що значення мовних одиниць у натуральних мовах переважно формуються дуже поступово³, їх комунікативна значимість витікає передусім із укоріненості їхньої семантики у колективній свідомості конкретної мовної спільноти⁴. Але у періоди глибинних геополітичних зрушень поступовість відчутно спадає. Суспільні процеси глобалізованого світу характеризуються винятково інтенсивною комунікацією, яка зумовлює потребу вироблення таких національно специфічних засобів категорійно-понятійного і вербального оформлення дійсності, які були б спроможними задовільно описувати не тільки національні, але й позана-

¹ Такі процеси у перші роки незалежності реалізувалися через створення 6-томної «Юридичної енциклопедії» (1998–2004 р.). За визначенням її авторів – це «перший в Україні багатотомний систематизований збір знань про державу і право... Видання, яке базується на сучасному рівні правових знань і досягненнях як вітчизняної, так і світової юриспруденції. В енциклопедії подано поняття і категорії усіх галузей та інститутів права». (Передмова Юридична енциклопедія (Укр. енцикл, 1998) Т. 1, 5). Важливо зазначити, що розвиток правознавства через зведення і систематизацію юридичних знань у формі фундаментальних енциклопедій в Україні триває: 2016–2017 роках розпочато видання «Великої української юридичної енциклопедії» у 20-ти томах, два з яких – «Історія держави і права України» (Том 1) та «Філософія права» (Том 2) – уже опубліковані.

² Під цим оглядом розвиток термінологій є особливо важливим. Адже термін – це номінативна одиниця, яка при своєму утворенні не тільки «відбиває дійсність», стає «рефлексією дійсності», але, утворившись, також набирає якості «інструмента пізнання дійсності». Це твердження є принциповим. Термінологізована одиниця мови начебто повертається в дійсність як її частина уже з іншою функцією – пізнавальною. Відтак розвиток адекватної сучасності термінології безпосередньо забезпечує й інтелектуальний поступ суспільства, де вона функціонує.

³ В усякому випадку до т.з. 4-ї інформаційної революції оновлення номінативного фонду кожної мови відбувалося значно повільніше, ніж тепер; інколи штучно уповільнювалося цілеспрямованою мовною політикою держави. Відомо, наприклад, що мета 1-го видання (1694) Академічного словника французької мови («Dictionnaire de l'Académie françoise» полагала саме у тому, щоб затвердити тодішній стан мови, зробити його «правильним» «для всіх часів» (критерієм «правильності» вважалася відповідність вимогам «добро-го звичаю» («bon usage»), тобто – усталеність у зразкових текстах класиків. Як відзначав французький письменник, лексикограф, а також сучасник і противник цього видання Антуан Фюртьєр, Академія відмовилася від думки про рух і розвиток мови, прагнучи тільки канонізувати певні форми і звороти. (Р. Будагов, Из истории политической терминологии во Франции. Краткий обзор лексикографических источников (1932) 4 Литературный критик 189)

⁴ Колективна свідомість, свідомість певного мовного колективу, прийнято називати ментальністю, або національною ментальністю. Досліджуючи проблеми теорії ментальності, М. Попович (спираючись на роботи Ж. Броделя, Ж. Ле Гоффа, А.Я. Гуревича) зазначає, що «історія ментальності – це історія «уповільнень в історії». Слідом за Ж. Броделем він звертає увагу на різницю часових ритмів у різних сферах людського життя – від швидких і конвульсивних ритмів політичної історії, зіставляваних із ритмами і часовими вимірами людської біографії, до тих статичних станів, коли історія ніби нерухома. Для історика ментальності ці останні часи становлять особливий інтерес, оскільки ментальності змінюються вкрай повільно» (Попович, 2006, 4–5). Це спостереження є винятково важливим для глибшого розуміння природи і динаміки розглядуваних тут процесів категоріальних, дефінітивних і термінологічних трансформацій. Втім безпосередньо для нашого дослідження цікавішими є періоди, а точніше – період саме цих «швидких і конвульсивних ритмів політичної історії», пов'язаний з глобальною зміною світового устрою внаслідок розвалу СРСР та зі становленням незалежних пострадянських держав.

цінальні явища. Тому встановлення необхідної адекватності сукупності мовних засобів для віддзеркалення актуальної реальності спричиняється до застосування певних процедур у сфері номінації¹ (хоча й не зводиться до них), які б забезпечували і національну епістемологічну вмотивованість новітніх найменувань, і сумірність у синхронії їхніх семантичних об'ємів із відповідними одиницями інших мовних систем. Універсальне для сучасності явище – конденсованість мовотворення – виявляється у такі періоди винятково виразно, оскільки підсилюється свідомими лінгвістичними зусиллями фахівців різних пізнавальних галузей, а його перебіг стає частиною наднаціональної динаміки.

Постання незалежної України зумовило двоїстий характер мовотворення на її теренах. З одного боку – актуалізувалися питоми риси процесу номінації, які посилювали зв'язок з національним минулим, а з іншого – виразнішими стали риси інтернаціоналізації, які гармонізували національне мовотворення із співвідносними процесами в інших країнах. При цьому слід підкреслити, що, оскільки англійська мова останніми десятиліттями набула ознак наднаціонального комунікативного медіума і домінує у глобальному комунікативному просторі², то й інтернаціоналізація укра-

їнського мовотворення виявляється головним чином через англomовний вплив.

Для України 90-ті роки ХХ століття були позначені процесами її входження в структури наднаціональних організацій – європейських і світових. Одночасно з набуттям незалежною Україною членства у міжнародних організаціях – Раді Європи (РЄ), куди входить Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), Парламентській асамблеї Ради Європи (ПА РЄ), Конгресі місцевих і регіональних влад Ради Європи (КМРВ РЄ) тощо – відбувалося вибудовування національного правового і правознавчого дискурсів суверенної держави у межах зазначених вище тенденцій мовотворення. Саме цей час став періодом не тільки включення до мовного обігу численних найменувань наднаціональних реалій, не тільки реконфігурації, але також і встановлення зовсім нових фреймів правової та правознавчої свідомості української мовної спільноти для заповнення категоріальних і номінативних лакун, зумовлених попереднім ходом суспільно-економічного розвитку України. Зокрема, творення власної україно-англійської та англо-української мовної взаємодії замість усталеного в радянські часи застосування російської як мови-посередника у взаєминах України із іншими країнами³ – це прямий наслідок набуття Укра-

¹ Передусім – це термінографічне опрацювання певного пізнавального поля та формулювання теоретичних засад такої діяльності. Тому аналогічно до 20-х – 30-х рр. минулого століття після 1991 р., зокрема у царині юриспруденції, з'явилися численні лексикографічні роботи (дуже неоднакові як за обсягом, так і за характером лексикографічної обробки), покликані забезпечити її номінативну достатність. До цих робіт, зокрема, належать такі: С Воробйова, Ю Зайцев, Н Соломашенко, Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання (Українська Правнича Фундація, 1994) 554; В Гончаренко, Російсько-українсько-англійсько-німецький юридичний словник (Львів 1995) 20; С Головатий, Ю Зайцев, І Усенко, Правнича термінологія і державотворчий процес (1995) 1(2) Українське право; С Кравченко, Проблемність юрид. термінології та шляхи її удосконалення (1998); Н Артикуца, Українська юридична термінологія. (Київ 1998) 38; С Головатий, Про потребу укладання словників української правничої термінології (Українське право 1994) 52–58; Ю Зайцев, Деякі питання стратегії та методики термінологічних робіт у період кодифікації українського законодавства (1996) 1(3) Українське право 76–78; Ю Зайцев, Іншомовні термінозапозичання та проблема оптимальної номінації (1994) 1 Українське право 58–61; І Усенко, Українська юридична термінологія Українське державотворення: невитребуваний потенціал (Київ 1997) 495; І Андерш, Словник юридичних термінів (російсько-український) (Київ 1994) 322; А Корж, Ділова українська мова для юристів (Київ 2002) 176; Л Полюга, Національна термінологія і термінографія у державотворчих процесах України Український правопис і національна термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення (1996) 114–118.

² Докладніше див: Н Клименко, 'Збереження самобутності слов'янських мов у добу глобалізації' (2008) 1 Слов'янські обрії 22–31; Б Ажнюк, 'Англізми в сучасних українській, російській і чеській мовах' (2008) 2 Слов'янські обрії 5–39.

³ Відомо, що в радянські часи українські переклади здебільшого здійснювалися не безпосередньо з анг-

іною статусу суверенної держави. Отже, в умовах незалежності України процеси номінації (як загальноюмовної, так і термінологічної) і – ширше – дискурсивної практики в цілому перестали бути калкою російського мовотворення, набули питомого забарвлення, а, крім того, стали гармонізуватися із наднаціональними співвідносними процесами.

Отже, можна говорити про те, що сучасну дискурсивну динаміку України визначають такі тенденції: 1) інтенсифікація мовотворення; 2) інтернаціоналізація мовотворення; 3) автохтонізація (націоналізація) мовотворення.

Як зазначає Ю. Степанов¹, кожна національна культура має свій «концептуарій» – сукупність «стійких понять або «концептів»². А, якщо йдеться про сфери спеціальних знань, то в межах цих ділянок також можна говорити про свої «концептуарії», де комбінації одиниць, що до них належать, забезпечують номінативні потреби у даній когнітивній сфері. Отже, відмінності у культурному досвіді (виявлені у загальнокультурних чи спеціальних концептуаріях) певних мовних колективів визначають структурні відмінності номінативних полів у якійсь визначеній сфері, зумовлюють їхню різну «номінативну густину»³ і, зрештою, формують дискурсивну практику – загальнонаціональну або спеціальну.

Державотворчі процеси в українському суспільстві, які висунули на порядок

денний концептуалізацію актуальних юридичних феноменів національного та універсального характеру та їхнього вербального оформлення, потребували також і гармонізації національного правничого дискурсу із наднаціональним, тобто – англomовним. Закономірно виникла необхідність подолання структурних розбіжностей концептуаріїв та врахування мовносистемних відмінностей для того, щоб досягнути максимальної адекватності україномовного та англomовного дискурсів. У більш широкому розумінні – потреба в алгоритмі формування новітніх комунікативних практик суверенної держави (включно з галуззю кримінального права) як її іманентної характеристики вимагала нагального розв'язання.

Кримінальне право є чи не найдавнішою галуззю права⁴, пов'язаною з розвитком кожного конкретного суспільства, оскільки визначає фундаментальну для самого його існування межу між добром і злом. Тому його понятійний апарат значною мірою є національно специфічним якраз через свою укоріненість у комунікативній практиці даного мовного колективу⁵, пов'язаність із його архетипами.

Національно зумовлену асиметрію концептуальної структури співвідносних когнітивних полів у царині кримінального права, оформлених українською та англійською мовами, яскраво ілюструє глосарій, вміщений у навчальному посіб-

лійської, а – з російського перекладу англomовного тексту. Відповідно функціональний розвиток української мови гальмувався. Про необхідність запобігання викривленням застосування української мови у професійній сфері та про забезпечення її повноцінного функціонування говорилося ще на III Всеукраїнському з'їзді працівників юстиції у 1926 році, в резолюції якого вказувалося, що «законопроекти мають відразу готуватися українською мовою, а не російською з наступним перекладом остаточної російської редакції українською мовою». (І Усенко, Українська юридична термінологія О Мироненко (ред), Українське державотворення: невitreбуваний потенціал: Словник-довідник (Київ, 1997) 495.

¹ Ю. Степанов, Слово. Из статьи для Словаря концептов («Концептуария») русской культуры (1994) 1 Philologica <<http://rvb.ru/philologica/01/01stepanov.htm#note1>> дата зверення 18.02.2018.

² З операцій з цими концептами значною мірою складається духовна культура нації.

³ Див.: В Карасик, Языковой круг: личность, концепты, дискурс (Гнозис, 2004) 112–113.

⁴ «Норми кримінального права постають переважно як норми-заборони». (А Музика, 'Кримінальне право' 4 Юридична енциклопедія 400), тобто – табуїстичні норми. Регуляція суспільних стосунків через систему заборон, табу, є типовою саме для первісних суспільств, яким притаманна міфологічна свідомість, в межах якої дотримання бажаного порядку речей покладається на надприродні сили через можливість покарання ними порушників (Див.: В Нагребельний, Табу 6 Юридична енциклопедія 7).

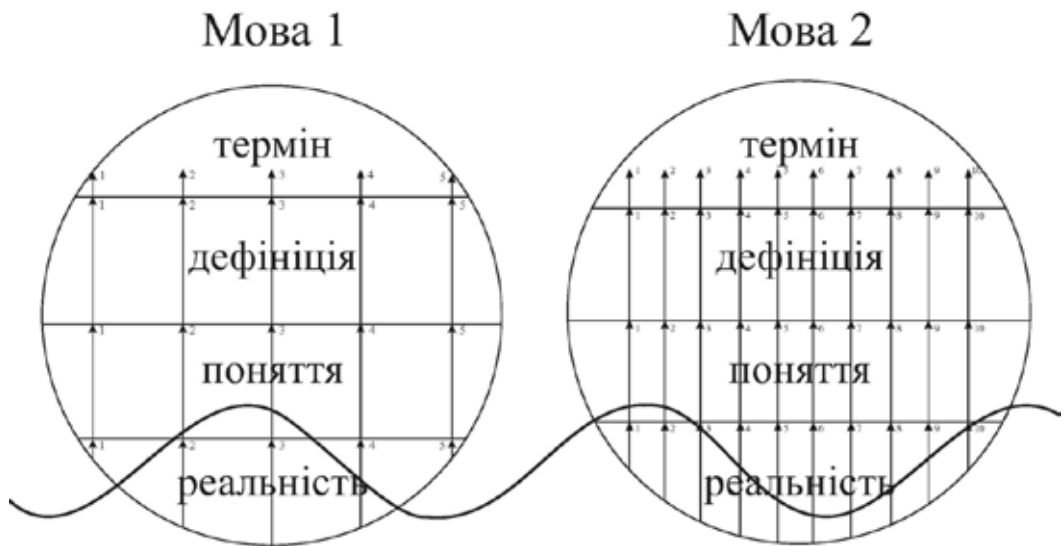
⁵ Докладний огляд еволюції української юридичної термінології (з точки зору її історії, дії внутрішньомовних, позамовних та міжмовних факторів) представлено в 6-томній «Юридичній енциклопедії» за загальною редакцією Ю. С. Шемшученка [Ю Шемшученко та ін., Юридична енциклопедія: (Укр. енцикл. 1998)].

нику С. Яценка і О. Купрієвич «English in the Field of Criminal Law. Manual for Law Students. Англійська мова в царині кримінального права. Навчальний посібник для студентів-юристів»¹ Всього глосарій вміщує 1797 співвідносних номінативних позицій, з яких в україномовній частині представлено 53 варіативних найменування, а в англomовній частині (sic!) – 431 варіативна номінативна одиниця. Тобто, варіативи в україномовній частині становлять всього 2%, а в англomовній частині – понад 25%. Це означає, що тільки 75% українських реалій у царині кримінального права можуть бути адекватно репрезентовані через англomовний номінативний інструментарій. У решті випадків мовець має покладатися на власне розуміння доцільності вживання тих чи інших англomовних виражальних засобів.

Із наведеної схеми видно, що сегментація сприйманої даним мовним колективом реальності, як і «номінативна густина» Мови 1 і Мови 2, не є тотожними.

Це ясно показує, як через когнітивне засвоєння дійсності постає номінативний інструментарій для її означення, а також говорить про те, що для кожної мовної спільноти цей інструментарій є специфічним. Адже атомарні смисли, які даний мовний колектив виробляє для номінації, є національно специфічними і не підлягають подальшій редукції². За словами О. Маєвського, «безпосередній [тобто – національний – А.Б.] досвід» дає нам логіко-онтологічні «атоми», які є останньою логічною й епістемологічною межею концептуалізації образів комплексних емпіричних об'єктів (Маєвський 2006, 253).³ Взяті у сукупності ці «атомарні, неподільні, межові смисли» формують межу національної ойкумени, або – вужче – певного когнітивного поля всередині неї.

Під цим оглядом цікаво звернутися до бачення лінгвістами проблеми концептуальної асиметрії різних мовних колективів. Цитуючи Еміля Бенвеніста⁴,

¹ С. Яценко, О. Купрієвич, English in the Field of Criminal Law. Manual for Law Students. Англійська мова в царині кримінального права (Школа 2004) 367.

² 4 Див. роботи: А. Вежбицкая, Понимание культур через посредство ключевых слов (Язык. Семиотика. Культура. Малая серия 2001) 288; Дж. Тейлор, Язык и когнитивное конструирование мира (1995); О. Маєвський О., 'Логіко-онтологічні підстави фрагментарних пізнавальних практик у сучасній українській ментальності' (2006) Проблеми теорії ментальності 145–162.

³ О. Маєвський, 'Логіко-онтологічні підстави фрагментарних пізнавальних практик у сучасній українській ментальності' (2006) Проблеми теорії ментальності 153.

⁴ Е. Бенвеніста, 'Recent trends in General Linguistics' (1971) Problems in General Linguistics, Mary Elizabeth Meek 6.

Юлія Крістева пише про те, що «...до певної міри кожна мова має свою логіку: можна бачити, що ментальні 'категорії' і 'закони думки' за великим рахунком є нічим іншим, як відображенням організації і дистрибуції лінгвістичних категорій»¹. Тут, мабуть, доцільно додати, що існує, як відомо, і зворотній вплив. І саме цей взаємонаправлений вплив є наріжним для розуміння формування як загальномовної дискурсивної практики, так і спеціальної, зокрема – у царині кримінального права. Становлення лінгвістичних категорій у свою чергу відбувається в залежності від 'законів думки' і 'ментальних категорій', які виростають із емпіричного досвіду даного мовного колективу. Тож саме формування висловлювання в усій його багатомірності створює лінгвістичний ландшафт певної конфігурації. Фактично, національним досвідом визначається, що саме буде «капіталізуватися» у суспільній свідомості як «правова свідомість» (і в сенсі її кодифікації (втілення у спеціальних кодексах, де у певний спосіб виділені і класифіковані її компоненти), і в цілому).

Втім немає дослідницьких механізмів, які б дозволяли сказати напевно, чому, наприклад, колоквіально вияв позитивних емоцій (з приводу особи, ситуації, стану) в межах самої англійської мови висловлюється в одних випадках словом *cool* (укр. «прохолодний»), а в інших – *hot* (укр. «гарячий»), чому в одних випадках ці слова можуть виступати у вказаній функції як повні синоніми, а в інших – як часткові, не будучи пов'язаними у своєму вихідному значенні такими відношеннями зовсім.

Так само не можна пояснити відмінності розвитку семантики широко вживаних у царині кримінального права сучасних словникових відповідників – українського суд та англійського *court*. Сьогодні в обох мовах вони функціонують зі значенням «орган держави для

здійснення правосуддя», або «процес судочинства», виступають синонімами слова трибунал / *tribunal* з подібним значенням в обох мовах². Однак етимологія, траєкторія становлення, значень сучасних слів суд і *court* є відмінною.

В українській мові етимологічно значення слова (терміна) суд є спорідненим з одиницями судження, розсуд, розсудливий, пересуд, с́уджений, осуд, судьба (судьбина «доля»), засуджувати (до), осудження, осуджений тощо, а також судити, судити-рядити в значенні «міркувати», «висновувати» («робити висновок»), «обговорювати». І, хоча, як зазначають автори ЕСУМ, «загальноприйнятої етимології немає» здебільшого це значення виводиться від індоєвропейського **somdhos* «спільний розгляд, спільне судження, примирення», давніше «складене, зібране», утвореного за допомогою префікса **som-* (> псл. *so*, – «су-») від основи **dh(ē)*- «класти, ставити; робити, чинити; говорити» (> псл. **děti* «класти», укр. діти) (ЕСУМ). Таким чином можна говорити про розвиток значення, пов'язаного з ментальними процесами – говоріння, міркування, висловлювання. Через друге значення пов'язується також з посуд, судина, судок, судно.

Натомість розвиток англійського *court* «суд» прослідковується з XII століття зі значенням «двір, королівський (княжий) двір (резиденція суверена або зібрання його оточення), господарство», запозичене зі старої французької *cort*, *curt*, з латини *cōrtem* від форми знахідного відмінка *cōrs* (більш рання форма *cohortem* від форми знахідного відмінка *cohors*)» (BDE, 1988), виходить до англійського *enclosure* «замкненість», *throng* «натовп, «велике зібрання, збиратися у великий натовп», *cohort* <fr. *co* + *-hort*, – *hors* (*hortus* «garden, сад, двір»). Має значення «замкнений, огорожений, двір, зібрання людей у цьому дворі, пря-

¹ J Kristeva, *Language – the unknown: an initiation into linguistics*; trans. By Anne M. Menke (Columbia U Press 1989) 218.

² СУМ, ЮЕ, WNNCD.

мокутний огорожений простір для ігор з м'ячем (наприклад, теніс, гандбол чи баскетбол)»¹. З XVI ст. року фіксується також в значенні «намагатися привернути до себе чийсь прихильну увагу, загравати, залицятися»². Отже, у випадку з *court* маємо справу з розвитком значення місця, замкненого простору, зібрання людей, місця спортивних ігор, процесу привертання прихильності. Іншими словами, йдеться або про фізичну характеристику якогось простору, або фізичну діяльність.

Як бачимо, такі компоненти україномовної дискурсивної практики у царині кримінального права, як суддя, засуджений, засуджувати (до), осудність є похідними від суд і ясно сприймаються як споріднені з ним. В англійській же мові їхні словникові відповідники, якими є *a judge* «суддя», *a sentenced* «засуджений», *to sentence (to) / to convict / to condemn* «засуджувати до», *sanity* «осудність» не є спорідненими зі словом *court* «суд».

Несиметричність українського і англійського дискурсів у царині кримінального права яскраво виявляється також і через номінативні лакуни, повну відсутність якихось елементів в одному з них. Якщо говорити про українську дискурсивну практику у царині кримінального права, то тут, за твердженням С.С. Яценка, можна виділити, наприклад, детальний термінологічний ряд: злочин, задум злочину, підготовка злочину з відповідними дефініціями, в той час як «в англійському законодавстві загальне визначення злочину відсутнє»³ – підкреслює автор. Тобто не було і поки що немає вербального оформлення етапів когнітивного сприйняття англійським суб'єктом даних фрагментів дійсності.

Те ж стосується й українського концепта форми вини. Як вказує С.С. Яценко, «в англійському кримінальному праві немає законодавчого визначення форми вини (курсив наш – А.Б.), хоча, відповідно до загального права, для притягнення до кримінальної відповідальності, як правило, потрібна одночасна наявність у діянні як *actus reus*, так і *mens rea*. Однак зміст поняття *mens rea* не дається в законі та неоднаково трактується на практиці і в доктрині, немає єдності навіть у переліку форм *mens rea*»⁴. Хоча, зазначає далі автор: «у кримінальному праві США ми можемо знайти законодавче визначення форми вини. Його немає у Федеральному кримінальному кодексі [США – А.Б.] але воно є, наприклад, у Кримінальному кодексі штату Нью Йорк»⁵.

Отже, сформований у певний спосіб накопичений соціальний досвід, закріплений лінгвістично у свідомості носіїв даної мови, значною мірою її саму і творить. Так, постають «ментальні категорії» та «закони думки» (у термінах Крістевеї), які є національно специфічними. У власне мовному вимірі це означає, що мережа синонімічних, антонімічних, омонімічних зв'язків та валентність дискурсивних компонентів в українській та англійській комунікативних практиках є різними. Відтак і конфігурація семантичних полів, лінгвістичний ландшафт в цілому свідомості носіїв двох мов вочевидь є різними. Відмінності такого роду є константою будь-яких міжмовних взаємин і становлять суть складності для повного взаєморозуміння носіїв відповідних мов.

Описані чинники лінгвістичної та екстралінгвістичної природи не виключають, однак, можливості, «при-

¹ WNNCD.

² BDE, 1988; CEDEL, 1984 (1882).

³ С. Яценко, Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав (Дакор 2013) 32.

⁴ С. Яценко, Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав (Дакор 2013) 50.

⁵ Ibid. p. 55.

⁶ Ці відмінності, які за аналогією з «лексичними відстанями» Тищенко (Див.: К. Тищенко, Мови світу (Додаток) Метатеорія мовознавства 346) можна було б позначити як «лінгвістичні відстані» та встановити їх квантитативні характеристики.

щепивши» індивіду уміння побудови висловлювання через формування референтних¹ полів, засвоєння мнемонічних² фрагментів іншої мови, наслідування зразків трансформаційних процедур щодо них тощо, вплинути і на розвиток у мовця здатності формулювати думку згідно з логікою мислення іншомовного колективу. За цих обставин динаміка розвитку мовної свідомості як індивіда, так і суспільства уподібнюється динаміці раннього становлення мовної особистості, коли за Ж. Піаже відбувається «інтеграція нових об'єктів або нових ситуацій і подій у попередні схеми»³. Інше питання, що ці процеси нашаровуються на функціонування інтелекту не дитячого, а зрілого, менш пластичного, зі встановленими схемами когнітивного засвоєння дійсності. Тобто, якщо йдеться про набуття спеціальної вторинної мовної компетенції, то у дуже сконденсованому вигляді мають реалізуватися ті процеси, завдяки яким набувається первинна мовна компетенція. Тобто постає потреба ефективної імітації природньої мовотворчої діяльності. У даному випадку немає значення, чи бачиться мова як результат реалізації «широкої сукупності умов, підготованої різними стадіями розвитку сенсомоторного інтелекту»⁴, як фінальний продукт розвитку сенсомоторної логіки згідно з Піаже, чи – як результат дії вродженого «фіксованого ядра» структур свідомості, відповідальних за генерування мови⁵ згідно з Н. Чомським. У будь-якому випадку завдання зводиться до того, щоб виробити (зімітувати) ефективний алгоритм формування мовної (чи комунікативної) готовності, як це відбувається на ранніх стадіях становлення мовної

особистості, але з урахуванням фонового знання і мовних навичок, які є невід'ємною рисою свідомості дорослого індивіда.

Для розгортання таких процесів ключовою ланкою є спеціальна навчальна література. Саме вона відіграє роль свого роду пускового механізму, який стимулює вибудовування індивідом не первісного, а іншого способу когнітивного засвоєння дійсності.

З цього погляду доробок С. С. Яценка важко переоцінити, оскільки як його фундаментальні праці, так і створені ним посібники спричинилися до вироблення навичок генерування адекватної новітнім умовам дискурсивної практики правниками-криміналістами.

У цьому контексті варто навести міркування Г. Сельє⁶ з коментарями К. Тищенка щодо закономірностей появи теоретичних знань та їхньої редукції до підручникових форм: «Теоретичний синтез належить до складного, а тому рідкісного і цінованого жанру наукових праць, адже людей, які координують широку тематику, – небагато». Г. Сельє пояснює таке становище специфікою самої широкої тематики, яка вимагає від свого дослідника витримувати певну дистанцію щодо цілої картини, не заглиблюючись у деталі, збирати нечисленні, але важливі відомості про численні явища. Тому вчений, який бажає виконати синтетичну працю, мусять постійно бути в курсі максимально можливої кількості предметів – хоча б на рівні основ, що передбачає тривалу селективну роботу і постійне вольове зусилля. При спробах розібратися в цілому «над усе заважає та обставина, що

¹ Референт (лінгв.) від англ. referent. Той предмет думки, з яким співвідноситься даний мовний вислів; відбитий у свідомості елемент об'єктивної реальності як «внутрішня сторона» слова, тобто як понятійний зміст, з яким, за законами семантичної будови даної мови, стійко співвідноситься дана одиниця висловлювання (Ахманова, 1966.)

² Фрагменти мовлення (слова, фрази тощо), які зберігаються у пам'яті мовця і складають фонд готових до використання засобів вираження думки у певній комунікативній ситуації.

³ Ж. Піаже, Схемы действия и усвоения языка Семиотика (Москва 1983) 133–136 <<http://www.philology.ru/linguistics1/piaget-83.htm>> дата звернення 10.02.2018.

⁴ Ibid.

⁵ N Chomsky, Studies on Semantics in Generative Grammar (Mouton 1972) 207

⁶ Г. Сельє, От мечты к открытию: Как стать ученым (Москва 1987) 122–126.

найближче розташовані речі здаються нам і найбільшими»¹. Розгляд численних ситуацій і прикладів теоретичного синтезу приводить Г. Сельє до висновку, що, як правило, потрібні для теоретичних узагальнень основи опиняються кінець кінцем у підручниках, оскільки «найважливіші закони водночас і найпростіші»².

Приблизно такий «концентрат» неімовірно широких знань щодо концептуалізації реальності у зарубіжних країнах представлені у навчальному посібнику С. С. Яценка «Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав». Розв'язання цих же завдань, але через мовні підходи, представлено і в навчальному посібнику «English in the Field of Criminal Law. Manual for Law Students. Англійська мова в царині кримінального права», створеному С. Яценком для студентів-юристів у співавторстві з лінгвістом О. Купрієвич.

У передмові до цієї книги автори пишуть, що «концепція даного посібника ... полягає у вирішенні завдання опанування основними положеннями кримінального права з виробленням здатності їх викладу англійською мовою, поглиблене вивчення якої здійснюється на конкретному правовому матеріалі»³.

Для вибудовування адекватного англomовного правничого дискурсу у царині українського кримінального права у посібнику подано винятково вдумливо відібрані оригінальні англomовні тексти, теми яких є ключовими для цієї правової галузі, з лаконічними теоретичними поясненнями. До кожної з тем розроблено глосарій, де вміщено «перелік відповідних темі українських термінів з їх перекладом англійською мовою»⁴, і зажною темою сформова-

но блок комунікативних вправ, покликаних стимулювати формування у читача здатності фахово висловлювати свою думку англійською мовою на ідіоматичному рівні. Саме через це, як зазначають автори, глоси у глосарії подаються не за алфавітом, а з урахуванням їх юридико-логічної послідовності⁵, що саме по собі унаочнює відмінності у феноменальній ієрархії україномовного та англomовного дискурсів у царині кримінального права.

Важливо підкреслити, що обидва посібники, розраховані на застосування у навчальному процесі майбутніх фахівців з кримінального права, крім того, що впроваджують конкретні знання і розвивають конкретні фахові навички, сприяють подоланню ригідності світосприйняття, типового для закритого суспільства, яким була Україна як частина СРСР. Відтак формують юристів, для яких царина українського кримінального права заздалегідь є частиною глобалізованої правової культури сучасності, а сутнісні відмінності між національним та інтернаціональним повноцінно усвідомлюються через адекватний вербальний інструментарій.

Звернімося ще раз до думок К. Тищенка з приводу ролі індивідуальних зусиль як чинника постання нового знання, яке «не вдається логічно дедукувати» зі створеного раніше. Він слушно зауважує, що «незалежна від вихідних знань основа нових знань – це не що інше, як індивідуальний, особистий внесок дослідника до їхнього розвитку». І слідом за Г. Сельє⁶ далі підкреслює, що «для того, щоб пов'язати разом численні факти і прийти до якогось їх розуміння, ці факти треба спочатку зібрати в голові однієї людини»⁷.

¹ К Тищенко, Метатеорія мовознавства (Основи 2000) 49.

² Ibid.

³ С Яценко, О Купрієвич, English in the Field of Criminal Law. Manual for Law Students. Англійська мова в царині кримінального права (Школа 2004) 5.

⁴ Ibid. 6.

⁵ Ibid.

⁶ Г Сельє, От мечты к открытию: Как стать ученым (Москва 1987) 126.

⁷ К Тищенко, Метатеорія мовознавства (Основи 2000) 44.

Такою людиною, науковцем, що кардинально вплинув на розвиток не тільки знань у сфері кримінального права, але й на оформлення його сучасних дискурсивних особливостей, є С. С. Яценко. Його унікальні для української правничої думки обширні знання в узагальненому й оригінально сформульованому вигляді лягли в основу навчально-методичної літератури, яка стала твірним ядром, ефективним стимулом та інструментом формування дискурсивної практики у царині кримінального права сучасної України. Концептуально ці праці є абсолютно інновативними, а за методологією – інтердисциплінарними. Вони не тільки містять набір необхідних для подальшого концентричного розгортання спеціальних знань у цій галузі, але по суті відіграють роль твірної матриці когнітивного засвоєння дійсності в усій феноменальній і лінгвістичній складності сучасного глобалізованого світу. Навряд чи це було б можливим, якби С. С. Яценко не був автором фундаментальних праць з компаративістики, які розкривають у синхронії та діахронії особливості формування правових категорій та правової свідомості в цілому десятків національностей та держав, упритулюючи, перш за все, логіку концептуалізації світу певним суспільством.

Розглянуті характеристики мовної динаміки України в царині кримінального права є також показовими і для розуміння процесів формування дискурсивної практики в усіх сферах соціального життя на пострадянському просторі. Багато в чому вони подібні до тих, що спостерігаються й у інших пострадянських державах, в тому числі й у сучасній Росії. Хоча порівняно з останньою вибудовування національного посттоталітарного дискурсу України, зокрема правового, є значно складнішим. На відміну від колишньої метрополії в колишній імперській провінції, відбувається не тільки гармонізація «національного» з «наднаціональним»,

але одночасно твориться й саме «національне». Під цим кутом зору сучасні процеси формування національного правового дискурсу правомірно розглядати як подібні до коренізації 20-х – 30-х років XX століття, але більш складні й більш масштабні. Водночас, попри всю обширність досліджуваних явищ, не менш важливим видається також і осмислення індивідуального впливу, який є суттєвим фактором їх динаміки.

В цілому, спостерігаючи за процесами становлення дискурсу у сфері кримінального права після проголошення незалежності 1991 року, можна говорити про те, що її визначали: 1) науковий пошук, фактором якого стала міжнародна суб'єктність України; 2) інтенсивне лексикографічне опрацювання цієї галузі суспільних відносин (кримінального права) – творення словників лінгвістичного та енциклопедичного характеру (українських, дво- та багатомовних); 3) створення навчальної літератури, якою забезпечувалося вироблення у цільовій аудиторії такого категоріально-понятійного апарату та комунікативних навичок для операцій з ним, які були б адекватним інструментом для інтелектуальної рефлексії правових проблем всередині суверенної України та поза її межами.

Важливо підкреслити, що описані процеси не тільки формували дискурсивну практику у царині кримінального права, але також стали компонентом новітніх комунікативних практик суверенної України, чинником розбудови її державності.

Викладені спостереження, звичайно, не є вичерпними для характеристики аналізованих процесів формування дискурсивних особливостей у царині кримінального права на сучасному етапі. Втім, як здається, вони є репрезентативними з погляду відображення їх комплексності та багатоманітності факторів, що до них спричинилися.

REFERENCE LIST

BIBLIOGRAPHY

BOOKS

1. Andersh I, Slovyk yurydychnykh terminiv (rosiisko-ukrainsky) [A Dictionary of Law Terms (Russian-Ukrainian)] (Kyiv, 1994) 322 (in Ukrainian).
2. Artykutsa N V, Ukrainska yurydychna terminolohiya [Ukrainian law terminology] (Kyiv 1998) (in Ukrainian).
3. Budagov P, Iz istorii politicheskoy terminologii vo Frantsii (Kratkiy obzor leksikograficheskikh istochnikov) [From history of political terminology in France (brief review of lexicographic sources)] (1932) 4 Literaturny kritik 198–217 (In Russian).
4. Benveniste E, Recent trends in General Linguistics Problems in General Linguistics, Mary Elizabeth Meek, tr. (Coral Gables, Fla.: University of Miami Press, 1971) 6. (in English).
5. Bulygina T V, Shmelev A D, Yazykovaya kontseptualizatsiia mira (na material russkoi grammatiki) [Language kontseptualization of the world (on the material of the Russian language)] (Moskva, Yazyki slavianskoy kultury 1997) (in Russian).
6. Chomsky N, Studies on Semantics in Generative Grammar (Mouton 1972) 207 (in English).
7. Chomsky N, Yazyk I myshleniie [Language and Mind] (Moskva 1972) (in Russian).
8. Chulinda L I, Ukrainska pravnycha terminolohiia [Ukrainian legal terminology] (Kyiv, Magistr – XXI storichchia 2005) (in Ukrainian).
9. Dictionnaire de l'Académie françoise (Paris 1694) (in French).
10. Holovaty S, Zaytsev Yu, Usenko I, Pravnycha terminolohiya i derzhavotvorchy protses [Law terminology and statehood-building process] (1995) 2 Ukrainske pravo (in Ukrainian).
11. Holovaty S, Pro potrebu ukladannia slovykiv ukrainskoi pravnychoi terminolohii [On the need of creation of Ukrainian law terminology dictionaries] (1994) 1 Ukrainske pravo 52–58 (in Ukrainian).
12. Honcharenko V T, Rosiysko-ukrainsko-angliysko-nimetsky yurydychny slovyk [Russian-Ukrainian-English-German law dictionaries] (Lybid 1995) 20 (in Ukrainian).
13. Karasik V I, Yazykovoi krug: lichnost', kontsepty, diskurs [Language circle: personality, concepts, discourse] (Moskva 2004) 112–113 (in Russian).
14. Korzh A V, Dilova ukrainska mova dlia yurystiv [Business Ukrainian Language for Lawyers] (Kyiv, 2002) 176 (in Ukrainian).
15. Kristeva J, Language – the unknown: an initiation into linguistics; trans. By Anne M. Menke (Columbia U Press 1989) (in English).
16. Mayevsky O, Lohiko-ontologichni pidstavy frahmentarnykh piznavalnykh praktyk u suchasniy ukrainskiy mentalnosti [Logical-ontological foundations of the fragmentary cognitive practices in the Ukrainian mentality] (Naukova dumka 2006) 145–162 (in Ukrainian).
17. Muzyka A A, Kryminalne pravo [Criminal Law] (2006) 4 Yuryduchna entsyklopedia (Ukrainska entsyklopedia 2003) 400 (in Ukrainian).
18. Nahrebelny V P Tabu [Taboo] (2003) 6 Yuryduchna entsyklopedia 7 (in Ukrainian).
19. Panko T I, Kochan I M, Matsiuk H P, Ukrainske terminoznavstvo: pidruchnyk [Ukrainian term right] (Svit 1994) 216 (in Ukrainian).
20. Selye H, Ot mechty k otkrytiyu: kak stat' uchenym [From Dream to Discovery: On Being a Scientist] (Moskva 1987) (in Russian).
21. Teilor D, Yazyk i kognitivnoie konstruirovaniie mira [Language and the Cognitive Construal of the World] (1995) (in Russian).
22. Polyuha L M, Natsionalna terminolohiia I terminohraphiia u derzhavotvorchych protsesakh Ukrainy [National Terminology and Terminography in Statehood Building Process in Ukraine], Ukrainsky pravopys I natsionalna terminologia: istoria, kontseptsii ta realii sihodennia [Ukrainian Orthography and National Terminology: History, Conceptions, and Today's Realities] (Lviv, 1996) 114–118 (in Ukrainian).
23. Popovych M. Teoria mentalnosti [The theory of mentality] Problemy teorii mentalnosti (Kyiv, Naukova dumka 2006) 3–30 (in Ukrainian).
24. Stepanov Y. Slovo. Iz statyi dlia slovaria kontseptov («Kontseptuarii») russkoy kultury [Word. From the article for the Dictionary of Concepts «Conceptuary»] of the Russian Culture] (1994) 1 Philologica <<http://rvb.ru/philologica/01/01stepanov.htm#note1>> data obrashcheniya 10.02.2018 (in Russian).
25. Piazhe Zh, Schemy deystviia i usvoyeniia yazyka [Scheme of activity and acquisition of language] Semiotics [Semiotics] (Moskva 1983) 133–136 <<http://www.philology.ru/linguistics1/piaget-83.htm>> data obrashcheniya 10.02.2018 (in Russian).

26. Tokarska A S, Kochan I M, Ukrainska mova fachovoho spriamuvannya dlia yurystiv: pidruchnyk [Professionally oriented Ukrainian language for lawyers: manual] (Kyiv, Znannia 2008) 413 (in Ukrainian).
27. Tyshchenko K, Metateoriia movoznavstva [Meta-theory of Linguistics] (Kyiv, Osnovy 2000) 350 <<http://linguist.univ.kiev.ua/museum/book/part2.html>> data (in Ukrainian).
28. 31. Muronenko O M, Ukraïns'ke derzhavotvorennja. Nevytrebuvanyj potencial: slovnyk-dovidnyk [Ukrainian state-building: unclaimed potential: dictionary-directory] (Lybid 1997) 559 (in Ukrainian).
29. 32. Yurydychna entsyklopediia: U6 tomach [Law Encyclopedia: in 6 volumes] (Kyiv, Ukr. Encykl. 1998) (in Ukrainian).
30. Yatsenko S S, Osnovni pytannia zahalnoi chastyny kryminalnogo prava inozemnykh derzhav: Navchalny posibnyk [Basic problems of the general part of the criminal law of the foreign states: Manual] (Kyiv, VD Dakor 2013) 168 (in Ukrainian).
31. Yatsenko S, Kuprievych O, English in the Field of Criminal Law. Manual for Law Students. Anhliiska mova v tsaryni kryminalnogo prava. Navchalny posibnyk dlia studentiv-yurystiv (Kyiv, Shkola 2004) 367 (in English).
32. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: U20 tomach [Big Ukrainian Law Encyclopedia: in 20 Vol.], T.1. 'Istoriia derzhavy i prava' [The History of State and Law] (Kyiv, Pravo 2016), T. 2 'Filosofii prava' [The Philosophy of Law] (Kyiv, Pravo 2017) (in Ukrainian).
33. Vezhbitska A, Ponimanie kultur cherez posredstvo kliuchevykh slov [Understanding of cultures through their key words] (Yazyk. Semiotika. Kultura. Malaya seriya), (Moskva, Yazyki slavianskoy kultury, 2001) 290 (in Russian).
34. Vorobyova S A, Zaytsev Y Y, Solomashenko N V Rosiysko-ukrainsko-angliysky slovnyk pravnychoi terminologii. Trudnoshcho terminivzhyvannia [Russian-Ukrainian-English dictionary of the law trminology. Difficulties of usage] (Ukrainska pravnycha fundatsiia, 1994) 554 (in Ukrainian).
35. Achmanova O S, Slovar lingvisticheskikh terminov [Dictionay of the linguistic terms] (Sovetskaia entsyklopediia 1966) (CJIT) (in Russian).
36. The Barnhart Dictionary of Etymology (The H.W. Wilson Company, 1988) (in English) (BDE) (in English).
37. Etymologichny slovnyk ukrainskoi movy. U7 tomach [Etymological dictionary of the Ukrainian Language. In 7 Volumes]] (Naukova dumka 2006) ECUY (in Ukrainian).
38. Skeat, Walter W, A Concise Etymological Dictionary of the English Language (New York: Oxford University Press, 1984 (first published 1882) (CEDEL, 1984 (1882) (CEDEL) (in English).
39. Yuryduchna entsyklopedia. U6 tomach [Legal Encyclopedia in 6 volumes] (Kyiv, Ukrainska entsyklopedia 2003) (in Ukrainian).
40. Webster's Ninth New Collegiate Dictionary (Springfield, Massachusetts: Merriam- Webster Inc., 1988) (WNNCD) (in English).

ARTICLES

41. Kravchenko S P, 'Problemnist' yurydychnoi terminologii ta shliachy ii udoskonalennia' [Problematic nature of the law terminology and the ways of making it better] (Aktualni problemy derzhavy i prava 1998) (in Ukrainian).
42. Zaytsev Y Y, 'Avtentychnist pravovoho tekstu ta problem yoho terminologichno-movnoho oformlennia (na materialy proektu Tsyvilnogo kodeksu Ukrainy)' [The authenticity of the law text and a problem of its terminological-language set-up (on the material of the project of the Civil Code of Ukraine)] Ukrainske pravo (Ukrainska pravnycha fundatsiia 1997) (1997) Ukrainske pravo 99–110. (in Ukrainian).
43. Zaytsev Y Y, 'Deyaki pytannia stratchii ta metodyky termonologichnykh robit u period kodyfikatsii ukrainskoho zakonodavstva' [Some problems of strategy and methods of the terminological works during the period of the codefication of the Ukrainian legislation] (1996) 1(3) Ukrainske pravo 76–78. (in Ukrainian).
44. Zaytsev Y Y, Inshomovni terminozapozychennia ta problem optymalnoi nominatsii [Foreign terminological borrowings and the problem of the optimal nomination] (1994) 1 Ukrainske pravo 58–61. (In Ukrainian).

CONFERENCE PAPERS

45. Azhniuk B, 'Anglizmy v suchasnykh ukrainskiy, rosiyskiy i chesliy movax' [English words in contemporary Ukrainian, Russian, and Chech Languages] 2 Slovyanski obrii (Slavic Horizons 2008) (in Ukrainian).
46. Klymenko N F, 'Zberezhennia samobutnosti slovyanskuch mov u dobu hlobalizatsii' [The preservation of the uniqueness of Slavic languages at the age of globalization] 1 Slovyanski obrii: Naukovykh prats (Kyiv, 2008) 895 (in Ukrainian).

Berezovenko A. Formation of the discursive practice in the realm of the Criminal law in statehood building process of Ukraine

Antonina Berezovenko's article explores peculiarities of the discourse practice development in the realm of the criminal law as a function of the intensive statehood building process in sovereign Ukraine. International subjectivity of Ukraine became a powerful stimulus for the development of all discursive practices, including the special ones, in particular – of the discourse of the criminal law. The appearance of such national discourse, which would be adequate for the world communicative practice, evokes an urgent producing of those nationally specific means of a categorical – notional and verbal framing of the reality, which would be capable of describing sufficiently both: national and supranational phenomena. Under contemporary circumstances of a dominance of English language as an international medium

Toda's dominance of English as an international medium makes us to focus on research of Ukrainian-English language encounter, peculiarities of the nomination (predominantly the terminological one) in the comparative aspect and on the harmonization of the categorical – notional systems of both languages.

The article aims to establish main tendencies of the discursive dynamics of sovereign Ukraine, to define those factors, which influenced the formation of the discursive practice in the realm of the criminal law, to point out important characteristics of this process in context of the establishing of Ukraine's subjectivity.

The contemporary discursive dynamics of Ukraine is being defined by the following tendencies: 1) intensification of linguo-creativity; 2) internationalization of linguo-creativity; 3) autochthonization (nationalization) of linguo-creativity.

The important features of the discourse development in the realm of the criminal law after the declaration of independence in 1991 were: 1) scientific search, significantly stimulated by Ukraine's international subjectivity; 2) intensive lexicographic work in this sphere of social relations (criminal law) – making of dictionaries of linguistic and encyclopedic nature (Ukrainian, two- and multi-lingual); 3) creation of the manuals, which formed among the target audience such a categorical – notional apparatus and communicative skills for the operations with the latter one, which would be able to play a role of an adequate instrument for intellectual reflection of the judicial problems within sovereign Ukraine and beyond its borders.

Keywords: criminal law, law discourse, law categories, statehood, cognitive field, semantics, Ukrainian language, English language.

Стаття надійшла до редакції журналу 20.02.2018.